

راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان

فاطمه آهنی

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، ارائه راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان، تعیین شد. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی؛ از نظر ماهیت، توصیفی و از نظر روش، زمینه‌یابی (پیمایشی) و جامعه آماری متشکل از کلیه دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهر زاهدان در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بود که مطابق با جدول کرجسی و مورگان حجم نمونه ۳۸۴ نفر و انتخاب اعضاء نمونه به روش نمونه‌گیری غیرتصادفی در دسترس انجام شد. ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه محقق‌ساخته با ۳۰ گویه بود که روایی صوری و محتوایی آن از نظر متخصصان تایید و ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۷ محاسبه شد. یافته‌ها نشان داد در سطح اطمینان ۹۵ درصد ($\alpha=0/05$) راهکارهای پیشنهادی تاب‌آوری، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و عوامل خانوادگی بر مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش‌آموزان تاثیرگذار بوده، به طوری که رتبه‌بندی این راهکارهای پیشنهادی به ترتیب اولویت به صورت تاب‌آوری، عوامل خانوادگی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل آموزشی و عوامل فرهنگی، تعیین شد.

واژگان کلیدی: گرایش به اعتیاد، ترک مصرف مواد مخدر، راهکار پیشنهادی، دانش‌آموزان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

بدون تردید یکی از مهم‌ترین مسائل بشری که ابعاد گسترده زیستی، روانی، اجتماعی و اقتصادی جهان معاصر را تحت تأثیر قرار داده است، پدیده اعتیاد و مصرف مواد مخدر است که در دو سطح خرد و کلان آسیب‌هایی جبران‌ناپذیر بر پیکر اجتماع انسانی وارد ساخته است. سوءمصرف مواد از جمله مشکلات جامعه بشری است که روزه‌روز بر میزان آن افزوده می‌شود (بهرامی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶). به عبارتی، مصرف مواد یکی از جدی‌ترین معضلات بشری در سال‌های اخیر و یکی از پیچیده‌ترین پدیده‌های انسانی است که پایه‌ها و بنیان‌های جامعه انسانی را به تحلیل می‌برد و پیشگیری از آن نیازمند کاربردهای متعددی در رشته‌های علمی مختلف و تکنیک‌های متنوع است. در پزشکی به جای اصطلاح اعتیاد معمولاً کلمه وابستگی به مواد مخدر به کار می‌رود و معتاد کسی است که از نظر روانی و جسمی به یک ماده مخدر وابستگی پیدا می‌کند. وابستگی دو حالت دارد، وابستگی روانی که شخص پس از مصرف ماده مخدر، احساس آرامش، رضایت و لذت می‌کند و وابستگی روانی که مهم‌ترین عامل مصرف مواد اعتیادآور است. وابستگی جسمی عبارت از حالت انطباقی در بدن فرد است که پس از استعمال مکرر مواد مخدر پدید می‌آید و در واقع، بدن فرد نسبت به آن عادت می‌کند و در صورت عدم استعمال، به خماری و دردهای جسمی دچار می‌شود (سیام، ۱۳۸۵). طی دو دهه اخیر، پیشگیری از سوء مصرف مواد توجه اغلب سیاست‌گزاران، متخصصان بهداشتی و آموزشی، والدین و دیگر نهادهای اجتماعی را به خود جلب کرده است. این توجه شاید به این علت باشد که در سال‌های گذشته ثابت شده درمان سوء مصرف مواد مخدر، مشکل، گران و دیرهنگام است. عوارض سوءمصرف مواد در بسیاری موارد جبران‌ناپذیر است و حتی مؤثرترین درمان‌ها، از عود بالایی برخوردار هستند. در چنین شرایطی اهمیت پیشگیری در این است که به طور منطقی جایگزین درمان شود و فرض بر این است که جلوگیری از مبتلا شدن افراد به سوء مصرف مواد مخدر، مؤثرتر از درمان این اختلال است (جمالی و قربانی، ۱۳۸۷). یکی از عواملی که می‌تواند در گرایش نوجوانان به سوءمصرف مواد مؤثر باشد، میزان تاب‌آوری افراد است. تاب‌آوری شامل مجموعه‌ای از ظرفیت‌های فردی و روانی است که فرد به کمک آن‌ها می‌تواند در شرایط دشوار مقاومت کند و دچار آسیب‌دیدگی نشود و حتی در تجربه این شرایط مشکل‌آفرین یا بحرانی خود را به لحاظ شخصیتی ارتقاء بخشد. به عبارت بهتر، تاب‌آوری را می‌توان مفهومی روان‌شناختی دانست که می‌خواهد توضیح دهد افراد چگونه با موقعیت‌های غیرمنتظره کنار می‌آیند. با این اوصاف، تاب‌آوری نه تنها قدرت تحمل و سازگاری فرد در برخورد با مشکل را افزایش می‌دهد، بلکه مهم‌تر از آن سبب حفظ سلامت روانی و حتی ارتقای آن می‌شود. تاب‌آوری افراد را توانمند می‌سازد تا با دشواری‌ها و ناملازمات زندگی و شغلی روبه‌رو شوند، بدون اینکه آسیب ببینند و حتی از این موقعیت‌ها برای شکوفایی و رشد شخصیت خود استفاده کنند. در سال‌های اخیر، تاب‌آوری یکی از متغیرهای نو و مهم در حوزه محیط‌های تحصیلی و شغلی محسوب می‌شود که شناسایی این سازه، بینشی دگرگون و امیدوارکننده ایجاد کرده و به قابلیت تطابق انسان در مواجهه با بلایا یا فشارهای جانکاه، غلبه یافتن و حتی تقویت شدن به وسیله آن اشاره می‌کند. این خصیصه با توانایی درونی شخص و مهارت‌های اجتماعی و تعامل با محیط حمایت می‌شود، توسعه می‌یابد و به عنوان یک ویژگی مثبت متبلور می‌گردد (پورسردار و همکاران، ۱۳۹۱). تاب‌آوری در درمان افسردگی، بهبود روابط بین فردی و اجتماعی، سلامت روان و تنظیم هیجان مؤثر است و در سال‌های اخیر، پژوهشگران در بافت‌های تحصیلی برای ارتقاء بهزیستی تحصیلی، رفتارهای پیشرفت و ارزیابی‌های شناختی به آن توجه کرده‌اند (توکر و اوسی، ۲۰۱۵). از عوامل دیگری که می‌تواند در گرایش نوجوانان به سوءمصرف مواد مؤثر باشد، عوامل اجتماعی است. عوامل اجتماعی به عنوان مؤثرترین عناصر در بروز و پیدایش انحرافات و آسیب‌های اجتماعی از جمله اعتیاد است. مهم‌ترین عوامل و مواردی که تحت عنوان عامل اجتماعی طبقه بندی می‌شوند عبارتند از مصرف آسان، دسترسی و فراوانی مواد، کمبود امکانات حمایتی و مشاوره‌ای، فقدان مهارت‌های

زندگی و ارتباطی در جامعه، زندگی در محیط آلوده، وجود زمینه های جرم و انحرافات، نداشتن الگوی مناسب اخلاقی، مشکلات و اختلافات خانوادگی، وجود فرد معتاد در خانواده، معاشرت های ناسالم، روش های درست تربیتی به دلیل کم سواد و معرفتی والدین، ضعف در نظارت تربیتی و کنترل صحیح فرزندان، ضعف در آگاهی نسبت به نیازهای جوانان و رفع آن ها، کمبود تفریحات سالم و بهره مندی از اوقات فراغت مناسب، هم رنگ شدن با دوستان، همسالان و رفقای ناباب، ناامیدی نسبت به آینده، زمینه ناهنجاری های شخصیتی و عدم توجه به آن، وجود افراد کجرو و ناباب در مدارس، جدایی والدین (طلاق)، شکست تحصیلی، بی سواد و کم سواد والدین. از عوامل دیگری که می تواند در گرایش نوجوانان به سوء مصرف مواد مؤثر باشد، عوامل فرهنگی است. در واقع، عوامل فرهنگی نیز به عنوان یکی دیگر از عناصر مؤثر در بروز و پیدایش انحرافات و آسیب های اجتماعی از جمله اعتیاد است. مهم ترین عوامل و مواردی که تحت عنوان عامل فرهنگی طبقه بندی می شوند عبارتند از کمبود فضاهای مناسب برای رشد فرهنگی در محلات فقیرنشین، نگرش مثبت به اعتیاد (باورهای غلط در مورد مصرف مواد مخدر)، برخورد رفتاری ناصحیح با جوانان در خانواده و مدارس، نداشتن فرهنگ مشاور در خانواده، کمبود مراکز تفریحی، فرهنگی و ورزشی، کمبود سبد کالاهای فرهنگی سالم برای رشد جوانان در خانواده ها، کمبود برنامه های فرهنگی و اوقات فراغت برای محلات کم برخوردار، ضعف در آموزش ها در زمینه فرهنگ دینی و باورهای صحیح، سستی در اعتقادات دینی و صیانت از نفس، احساس بی هدفی در زندگی، باور غلط در استفاده دارویی از مواد مخدر، عدم رسیدگی به خواسته های عاطفی، شیوه قومی پذیرش مصرف، ضعف مدیریتی در امر حمایت های آموزشی و پشتیبانی کننده، تبلیغات برنامه ای شبکه های ماهواره ای، کمبود برنامه های جایگزین و متنوع و بر اساس نیاز جوانان در رویارویی با شبکه های ماهواره، کم رنگ شدن حجب و حیا در خانواده ها و همسایه داری، ضعف در توجه به نگهداشت و صیانت از تقدس خانواده در زندگی شهرنشین، تضاد و تعارض فرهنگی مهاجرت. از جمله عوامل دیگری که در گرایش نوجوانان به سوء مصرف مواد مؤثر است، عوامل اقتصادی است. مهم ترین عوامل و مواردی که تحت عنوان عامل اقتصادی طبقه بندی می شوند عبارتند از بیکاری، فقر، محرومیت اقتصادی منطقه، نداشتن مسکن و سرپناه مناسب برای زندگی، هزینه های بالای زندگی و درآمد پایین، شرایط سخت کاری، سودآوری آسان و روز آمد در خرید و فروش مواد مخدر و روانگردان، ضعف مدیریتی در ایجاد بنگاه های اقتصادی و اشتغال زایی پایدار، رشد بی رویه مناطق شهری بدون در نظر گرفتن زمینه های ساختاری، نداشتن شغل ثابت و امنیت شغلی، اشتغال شبانه روزی، کمبود فرصت های شغلی، فقدان مهارت شغلی برای جذب در بازار کار، نگرش توجه بسیار کم به اشتغال و جذب نیروی کار بومی (میرباقری و خادمیان، ۱۳۹۷). با مطالعه روند اعتیاد در کشور مشاهده می شود که میزان معتادان تقریباً هر ۱۲ سال دو برابر شده و سالانه ۸٪ بر جمعیت آنان افزوده می شود. با توجه به هرم سنی جمعیت کشور و خیل عظیم جوانان و نوجوانان در جامعه ما که در معرض خطر ابتلا به این معضل قرار دارند، اهمیت توجه به دیدگاه های افراد جامعه در خصوص اعتیاد بیشتر قابل درک است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹). در این میان، نتایج بررسی های حاتمیان و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی راهکاهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش اعتیاد به مواد مخدر در بین دانش آموزان، حاکی از روند به افزایش مصرف مواد مخدر و گرایش به مصرف انواع روانگردان در میان دانش آموزان بود. با توجه به این روند، نتایج مطالعات آنان نشان داد که مدرسه بهترین مکان برای ارائه مداخلات پیشگیرانه و توانمندسازی روانی اجتماعی دانش آموزان است. چرا که دانش آموزان در سنین رشد شخصیت و پایه ریزی منش و سلوک رفتاری قرار داشته، یادگیری تمام رفتارهای محیطی و الگو برداری از آن ها از ویژگی آن هاست لذا در حساس ترین و سرنوشت سازترین دوران زندگی به سر می برند و کم ترین توجه به آنها می تواند مهلک ترین ضربه ها را به آن ها وارد نماید. پژوهش میرباقری و خادمیان (۱۳۹۷) نشان داد بین شیوع مواد صنعتی، وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نوجوانان و جوانان با مصرف مواد مخدر و روان گردان توسط آنان رابطه معناداری وجود دارد. پژوهش محمدی جلالی فراهانی و همکاران (۱۳۹۳) نشان داد مهم ترین عوامل فردی مؤثر در سوء مصرف مواد مخدر دانش آموزان عبارتند از ضعف اعتماد به نفس، کنجکاو، کسب لذت، ناآگاهی از ضرر و زیان مواد مخدر، شیوه مهارت مقابله ای

نامناسب، نگرش مثبت به مواد، مصرف مواد به عنوان یک تفریح و مهم ترین عوامل خانوادگی ضعف در کنترل رفتارها و روابط با فرزندان، تبعیض بین فرزندان، برآورده نشدن نیازهای عاطفی، مصرف مواد توسط افراد خانواده، مشاجره و درگیری های مکرر والدین و مهم ترین عوامل مدرسه ای عبارتند از اضطراب و ترس از مدرسه و امتحانات، مقررات سخت و دست و پا گیر، اخراج و ترک تحصیل و غیبت از مدرسه، عملکرد تحصیلی ضعیف، عدم توجه به نیازهای آموزشی، عاطفی و روانی دانش آموزان، کمبود امکانات مناسب برای اوقات فراغت، مصرف مواد به عنوان یک هنجار اجتماعی، در دسترس بودن مواد، کمبود تبلیغات درباره عوارض مخدر. همچنین نشان دادند، مهم ترین راه های پیشگیرانه متمرکز بر فرد عبارتند از: تغییر نگرش های مثبت به مواد مخدر، تقویت باورهای دینی و مذهبی، آموزش مهارت های مقابله ای در موقعیت های پرخطر، آموزش مهارت های زندگی، هویت بخشی و جلوگیری از احساس بیگانگی و طردشدگی است. مهمترین راه های پیشگیرانه متمرکز بر خانواده، تقویت روابط عاطفی والدین با فرزندان، به کارگیری شیوه تربیتی مناسب، توجه به نیازهای عاطفی، روانی و تحصیلی فرزندان، شناسایی دانش آموزانی که والدین معتاد دارند، می باشد. مهم ترین راه های پیشگیرانه مدرسه ای، وضع مقررات و محدودیت های لازم در مدرسه برای مصرف یا دسترسی دانش آموزان به مواد، وجود مشاوران آگاه در مدارس، اصلاح روش های تدریس است. مهم ترین راه های پیشگیرانه اجتماعی، ایجاد فضای ورزشی جهت گذراندن اوقات فراغت، در دسترس قرار دادن خدمات مشاوره ای و حمایتی، اعمال قوانین و برخورد با فروشندگان مواد و جلوگیری از نهادینه شدن مصرف مواد مخدر به عنوان یک هنجار اجتماعی، است. در پژوهش شمسعلی نیا و همکاران (۱۳۹۲) نشان دادند دولت و موسسات درگیر در درمان اعتیاد از طریق گسترش مراکز درمانی مبتنی بر نیازهای جنسیتی، شناسایی و رفع عوامل بازدارنده مهم در تصمیم گیری برای ترک مواد و افزایش آگاهی سوء مصرف کنندگان مواد در زمینه خدمات اجتماعی در دسترس و چگونگی مدیریت عوارض ناشی از ترک، شرایط لازم را برای جلب حمایت خانوادگی و افزایش انگیزه و کاهش سرخوردگی یا ناامیدی این افراد را فراهم سازند. هم چنین، لازم است تا به رشد معنویت به عنوان عامل تسهیل کننده در تصمیم به ترک و ادامه مسیر بهبودی از دوران کودکی و از طریق خانواده و یا در مراکز درمانی ترک اعتیاد توجه شود. بنابراین، وابستگی به مواد مخدر در نوجوانان و جوانان یکی از بزرگترین نگران ی های جوامع امروز است. اعتیاد به مواد مخدر تهدیدی جدی برای ساختارهای فرهنگی، بهداشتی، اجتماعی و اقتصادی بوده و تعادل، رشد و توسعه جوامع را بر هم زده و منابع بسیار انسانی، اقتصادی و اجتماعی را به هدر می دهد. مردم ایران به دلیل همجواری با مناطق اصلی تولید این مواد در معرض مخاطرات جدی و روبه رشدی قرار گرفته اند. با توجه به موقعیت استراتژیک شهر زاهدان که در یک منطقه مرزی بین دو کشور افغانستان و پاکستان (به عنوان مهم ترین کشورهای تولید کننده مواد مخدر دنیا) واقع شده است که این امر باعث افزایش ورود و سهولت دسترسی مواد مخدر به این شهر شده است و علی رغم تمامی کوشش های به عمل آمده، شاهد وجود بحران در ارتباط با شیوع اعتیاد، مشکلات بهداشتی، حجم توزیع مواد و مسائل اقتصادی و اجتماعی وابسته به آن می باشیم، هدف این مطالعه ارائه راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان دوره متوسطه اول است. بنابراین، پژوهش حاضر در پی آن است که به بررسی تاثیر راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان، بپردازد. از همین رو، سوال اصلی که در این پژوهش مطرح است، راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان کدام است؟

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی؛ از نظر ماهیت، توصیفی و از نظر روش، زمینه‌یابی (پیمایشی) است. جامعه آماری عبارت است از کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه اول شهر زاهدان که بنابر جدول تعیین حجم نمونه کرجسی و مورگان، حجم نمونه برابر ۳۸۴ نفر به دست آمد. برای انتخاب اعضاء نمونه از روش نمونه‌گیری غیر تصادفی در دسترس استفاده شد. به منظور سنجش دیدگاه دانش آموزان منتخب، پرسشنامه محقق ساخته تدوین و طراحی شد. این مقیاس دارای ۳۰ گویه است که ۶ عامل تاب آوری (گویه‌های ۱-۵)، عوامل اجتماعی (گویه‌های ۶-۱۰)، عوامل فرهنگی (گویه‌های ۱۱-۱۵)، عوامل اقتصادی (گویه‌های ۱۶-۲۰)، عوامل آموزشی (گویه‌های ۲۱-۲۵) و عوامل خانوادگی (گویه‌های ۲۶-۳۰) را اندازه‌گیری می‌کند. شیوه نمره‌گذاری در این پرسشنامه بر اساس مقیاس اندازه‌گیری فاصله‌ای و طیف نگرش سنج لیکرت است، به طوری که در پاسخ به هر سوال، هر گزینه امتیازی از ۱ تا ۵ دارد. پاسخگو برای انتخاب گزینه خیلی کم، ۱ امتیاز؛ کم، ۲ امتیاز؛ متوسط، ۳ امتیاز؛ زیاد، ۴ امتیاز و خیلی زیاد، ۵ امتیاز کسب می‌نمود. با این روش نمره‌گذاری، حداقل نمره ۳۰ و حداکثر نمره ۱۵۰ است. چنانچه در هر یک از عامل‌ها مجموع نمرات بر تعداد سوالات تقسیم گردد، نمره هر فرد بین ۱ تا ۵ قرار می‌گیرد و در نتیجه نقطه برش برابر ۳ است. به منظور کاربست این پرسشنامه در جامعه آماری مورد نظر این پژوهش جهت تایید روایی صوری و محتوایی، از دیدگاه و نظرات ۵ تن از استادان و متخصصان استفاده شد که با نظر ایشان (استفاده از نظر متخصصان) روایی صوری و محتوایی پرسشنامه مورد تایید واقع شد. مقدار پایایی نیز به روش همسانی درونی و ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۷ محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و در روش‌های آمار استنباطی جهت تعمیم اطلاعات حاصل از نمونه به جامعه آماری از آزمون های t تک نمونه‌ای و رتبه‌ای فریدمن در سطح معناداری $\alpha=0/05$ استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق نرم افزار آمار برای علوم اجتماعی (اس پی اس اس ورژن ۲۳) مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

جدول ۱، بررسی توصیفی (میانگین و انحراف استاندارد) راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان را نشان می‌دهد.

جدول ۱: میانگین و انحراف استاندارد راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان

متغیرها	تعداد	کمینه	بیشینه	نقطه برش	میانگین	انحراف استاندارد
تاب آوری	۳۸۴	۱	۵	۳	۴/۲۱	۰/۴۵
عوامل اجتماعی	۳۸۴	۱	۵	۳	۴/۰۱	۰/۴۳
عوامل فرهنگی	۳۸۴	۱	۵	۳	۳/۸۶	۰/۴۰
عوامل اقتصادی	۳۸۴	۱	۵	۳	۴/۰۳	۰/۴۴
عوامل آموزشی	۳۸۴	۱	۵	۳	۳/۹۰	۰/۴۸
عوامل خانوادگی	۳۸۴	۱	۵	۳	۴/۱۳	۰/۴۵

جدول ۱، نشان داد میانگین راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان یعنی تاب آوری، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و عوامل خانوادگی به ترتیب برابر است با ۴/۲۱، ۴/۰۱، ۳/۸۶، ۴/۰۳ و ۳/۹۰، که نشان می‌دهد میانگین راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان بیشتر از متوسط (۳) است.

جهت تعیین تاثیر راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان از آزمون t تک گروهی استفاده شد. نتایج در جدول ۲، گزارش شد.

جدول ۲: آزمون t تک گروه؛ بررسی میزان سواد رسانه‌ای

متغیر	تعداد	میانگین نمونه	میانگین نظری	t		سطح معناداری
				محاسباتی	بحرانی	
تاب آوری	۳۸۴	۴/۲۱	۳	۵۲/۸۶	۱/۹۶	۰/۰۰۰
عوامل اجتماعی	۳۸۴	۴/۰۱	۳	۴۵/۸۶	۱/۹۶	۰/۰۰۰
عوامل فرهنگی	۳۸۴	۳/۸۶	۳	۴۲/۱۶	۱/۹۶	۰/۰۰۰
عوامل اقتصادی	۳۸۴	۴/۰۳	۳	۴۵/۷۰	۱/۹۶	۰/۰۰۰
عوامل آموزشی	۳۸۴	۳/۹۰	۳	۳۶/۶۶	۱/۹۶	۰/۰۰۰
عوامل خانوادگی	۳۸۴	۴/۱۳	۳	۴۹/۱۲	۱/۹۶	۰/۰۰۰

یافته‌های جدول ۲، نشان داد که مقدار سطح معناداری ($Sig.=0/000$) از مقدار خطای پیش‌بینی شده ($\delta = 0/05$) کوچک‌تر است. لذا با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان قضاوت نمود که فرضیه پژوهش (H_1) تایید می‌گردد؛ یعنی بین میانگین نمونه با میانگین نظری (مقدار متوسط در نظر گرفته شده در این پژوهش: ۳) تفاوت آماری معناداری وجود دارد و چون میانگین نمونه از میانگین نظری بیشتر است، پس تاثیرگذاری راهکارهای پیشنهادی (تاب آوری، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و عوامل خانوادگی) برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان بیشتر از متوسط است.

جدول ۳، اولویت‌بندی (رتبه‌بندی) عوامل پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان را نشان می‌دهد.

جدول ۳: مقایسه میانگین رتبه‌ای عوامل مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان

عوامل	میانگین رتبه‌ای	ϕ^2	درجه آزادی	سطح معناداری	رتبه
تاب آوری	۴/۲۶				۱
عوامل اجتماعی	۳/۴۵				۴
عوامل فرهنگی	۲/۸۲	۱۴۹/۶۱	۵	۰/۰۰۰	۶
عوامل اقتصادی	۳/۴۷				۳
عوامل آموزشی	۳/۱۰				۵
عوامل خانوادگی	۳/۹۰				۲

جدول ۳، نشان داد تفاوت آماری معنی‌داری بین میانگین رتبه‌ای عوامل پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان وجود دارد، زیرا مقدار سطح معناداری ($Sig.=0/000$) از مقدار خطای پیش‌بینی شده ($\delta = 0/05$) کوچک‌تر است. لذا با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان ادعا نمود از لحاظ آماری رتبه‌بندی راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان به ترتیب اولویت به صورت (۱) تاب آوری؛ (۲) عوامل خانوادگی؛ (۳) عوامل اقتصادی؛ (۴) عوامل اجتماعی؛ (۵) عوامل آموزشی و (۶) عوامل فرهنگی، است.

بحث و نتیجه گیری

یافته های پژوهش حاضر نشان داد راهکارهای پیشنهادی تاب آوری، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی و عوامل خانوادگی بر مقابله با افزایش گرایش به اعتیاد در دانش آموزان تاثیرگذار می باشند. به طوری که رتبه بندی این راهکارهای پیشنهادی به ترتیب اولویت به صورت تاب آوری، عوامل خانوادگی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل آموزشی و عوامل فرهنگی، است. نتیجه به دست آمده با نتایج پژوهش های احمدی و همکاران (۱۳۹۹)، حاتمیان و همکاران (۱۳۹۵)، محمدی جلالی فراهانی و همکاران (۱۳۹۳)، امانی (۱۳۹۲) و شمسعلی نیا و همکاران (۱۳۹۲) همسو است. بنابراین، پایین آمدن سن وقوع جرم در کشور نیازمند توجه ویژه به قشر نوجوان جامعه است و آموزش نوجوانان در پیشگیری و مبارزه با اعتیاد، باید از موضوعات مهم آموزش و پرورش در مدارس باشد. یک آموزش استاندارد و هدفمند در زمینه پیشگیری از اعتیاد باید از مقاطع قبل از متوسطه آغاز شود به گونه ای که مریبان مربوطه بحث پیشگیری از اعتیاد و مبارزه با مواد مخدر را به دانش آموزان آموزش بدهند و آن ها را با خطرات احتمالی که در کمین آنهاست، آشنا کنند. باید در نظر داشت در درجه نخست، تغییر نگرش های دانش آموزان نسبت به مواد مخدر و عوارض آن به تثبیت یک دیدگاه روشن و مثبت، تقویت باورهای دینی و ارزش های مذهبی، آموزش مهارت های مقابله ای، آگاهی دادن و اطلاع رسانی به دانش آموزان در مورد عوارض مواد مخدر، تقویت عزت نفس، اعتماد به نفس، خود کنترلی و جرات ورزی، هویت بخشی نوجوانان و جلوگیری از احساس بیگانگی و طردشدگی از جمله عوامل مهم در مقابله با افزایش به گرایش دانش آموزان به مواد مخدر محسوب می شوند. علاوه بر این، آموزش مهارت های زندگی باید مورد توجه مریبان آموزشی قرار گیرد. در واقع، اگر این آموزش ها همزمان با هم صورت بگیرد، می توان به میزان قابل توجهی دانش آموزان را در برابر اعتیاد واکسینه کرد. از سویی، از آن جا که ارتباط با دوستان و تأثیرپذیری از آن ها در الگوگیری و روی آوردن به مصرف مواد دخانی و مخدر معمولاً در بین نوجوانان و جوانان وجود دارد و از آن جا که نمی توان منکر اختلالات روانی و افسردگی بعضی از نوجوانان شد که به این دلیل به مواد مخدر پناه می برند، توجه همه جانبه و عزم جدی خانواده ها در کنترل و نظارت دوستانه اما دقیق به معاشرت فرزندان با دوستان شان و در صورت وجود هر گونه نشانه های اختلال در سلامت روانی و روحی با مراجعه به مشاوران و مراکز روان درمانی و روان پزشکی را می طلبد. بخش دیگر وابستگی، به چگونگی فضای درون خانه است و اگر مواد مخدر در خانواده در دسترس باشد به طور طبیعی در چنین شرایطی احتمال گرایش فرزندان به مصرف آن ها افزایش می یابد که نیازمند توجه جدی خانواده ها است. داشتن مهارت گفت و گو درون خانواده می تواند از بروز هر نوع آسیب اجتماعی جلوگیری کند، علاوه بر این موارد دانستن مهارت های ارتباطی و زندگی برای خانواده ضروری است. بنابراین ضروری است که پدر و مادر روان شناسی نوجوان خود و دوستان او را بشناسند. در مجموع، توصیه می گردد آشنا کردن دانش آموزان با مضرات و خطرهای انواع مواد مخدر سنتی و صنعتی و به روز بودن اطلاعات والدین (دسترس آسان به مواد مخدر و قیمت ارزان مخدرهای صنعتی و آگاه نبودن خانواده به مخدرهای جدید صنعتی متأسفانه از علل اصلی ترویج اعتیاد در مدارس است) مورد توجه و اهتمام همه جانبه خانواده ها و مسئولان قرار گیرد. آموزش مهارت های خود مراقبتی (تقویت اعتماد به نفس و تقویت توانایی تصمیم گیری و قدرت "نه گفتن" در دانش آموزان، آموزش زبان های مواد مخدر، آموزش زبان های مصرف ناصحیح برخی داروها، صبور بودن در برابر مشکلات زندگی از قبیل مرگ عزیزان و غیره، آموزش این که مواد مخدر تنها گل، هروئین و تریاک نیست بلکه مواد محرک مثل شیشه و روان گردان ها و داروهای انرژی زا و غیره هم اعتیادآور هستند و سلامت آن ها را تهدید می کند، دادن مسئولیت های زندگی به دانش آموزان، احترام به احساسات و عواطف نوجوان، ثبت نام در کلاس های ورزشی و هنری و غیره، عدم شرکت در مهمانی ها و مجالسی که در آن ها از افراد بی بندوبار دعوت شده اند، تقویت معنویات و ایمان به خدا، هماهنگی مسئولان مدرسه با اولیای دانش آموزان در زمان مشکلات، شناسایی دانش آموزان در معرض خطر و دادن مشاوره به آن ها، صمیمیت با دانش آموزان و فراهم کردن محیطی بانشاط در خانه و مدرسه و توجه به روند تحصیلی فرزندان در خانه و مدرسه و بررسی علل شکست

تحصیلی و کمک به پیشرفت در آن‌ها، نیز مورد توجه جدی و اهتمام خاص و ویژه خانواده‌ها، معلمان و مدیران مدارس، مسئولان آموزش و پرورش و سایر نهادها و ادارات و ارگان‌های مرتبط از جمله بهزیستی، تبلیغات اسلامی و هلال احمر و غیره قرار گیرند. هم‌چنین، پیشنهاد می‌شود برای افزایش تعمیم‌پذیری یافته‌ها، این تحقیق در مقطع تحصیلی متوسطه دوم، سایر شهرها، شهرستان‌ها و سطح استانی و حتی کشوری انجام شود. از آن جایی که در تحقیق حاضر از روش نمونه‌گیری غیر تصادفی در دسترس استفاده شد، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده از سایر شیوه‌های نمونه‌گیری تصادفی (ساده، سیستماتیک، طبقه‌ای و خوشه‌ای) و یا غیر تصادفی برای انتخاب اعضاء نمونه، استفاده شود. در این تحقیق به منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه بسته پاسخ محقق ساخته استفاده گردید، لذا پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آتی در کنار پرسشنامه‌های استاندارد (پیش ساخته) از سایر روش‌های جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مانند مصاحبه هم استفاده شود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی از طرح‌های تحقیق کیفی نیز استفاده گردد. هم‌چنین، به سبب اهمیت دوران نوجوانی و نقش‌های متعددی که نوجوان در آینده کشور بر عهده خواهند داشت، پیشنهاد می‌گردد مخصوصاً از دوران متوسطه اول نسبت به جذب مشاوران متخصص در مدارس برای اطلاع رسانی و آگاهی رساندن به دانش آموزان اقدام جدی صورت گیرد. در پایان پیشنهاد می‌شود علاوه بر راهکارهای اکتشافی در این پژوهش، سایر راهکارها برای پیشگیری و مقابله با این پدیده نوظهور اتخاذ شود و سیستم آموزشی مدارس را آن‌چنان توانمند ساخت که بستری برای رشد و سالم‌سازی دانش‌آموزان فراهم شود.

منابع

- احمدی، صدیقه؛ طولابی، سعید و ایلانلو، حسین. (۱۳۹۹). پیش‌بینی گرایش به سوءمصرف مواد در دانش‌آموزان پسر متوسطه دوم منطقه ۱۲ تهران بر اساس میزان تاب‌آوری و اهمال‌کاری تحصیلی در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۶. *مجله دانشگاه علوم پزشکی اراک*، ۲۳(۱)، ۱۰۸-۱۱۷.
- بهرامی نژاد، عاطفه؛ بیرانوند، افسانه؛ زارع، سودابه و ارنواز، معصومه. (۱۳۹۶). بررسی ارتباط بین هوش هیجانی و گرایش به اعتیاد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان. *مجله علمی پژوهشی یافته*، ۱۹(۴)، ۱۱۳-۱۲۰.
- پورسردار، فیض‌اله؛ عباسپور، ذبیح‌اله؛ عبدی زرین، سهراب و سنگری، علی اکبر. (۱۳۹۱). تأثیر تاب‌آوری بر سلامت روانی و رضایت از زندگی، یک الگوی روان‌شناختی از بهزیستی. *مجله علمی پژوهشی یافته*، ۱۴(۱)، ۸۱-۸۹.
- جمالی، اختر و قربانی، مجید. (۱۳۸۷). مدل پیشنهادی آموزش پیشگیری از اعتیاد در مدارس از نظر دانش آموزان و معلمان کشور. *مجله رفاه اجتماعی*، ۷(۲۹)، ۱۹۳-۲۲۰.
- حاتمیان، پیمان؛ واتقی، فائزه؛ باقری، اشکان و جشن پور، محمد. (۱۳۹۵). راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با افزایش اعتیاد به مواد مخدر در بین دانش‌آموزان. *کنفرانس جهانی روان‌شناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، شیراز*. پژوهش شرکت ایده بازار صنعت سبز.
- شمسعلی نیا، عباس؛ نوروزی تبریزی، کیان؛ فلاحی خشک‌ناب، مسعود و فرهودیان، علی. (۱۳۹۲). عوامل موثر بر تصمیم به ترک در سوء مصرف کنندگان مواد: یک مطالعه کیفی. *تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، ۲(۲)، ۱۱۱-۱۲۴.
- سیام، شهره. (۱۳۸۵). بررسی شیوع سوء مصرف مواد اعتیاد آور بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف شهر رشت در سال ۱۳۸۴. *مجله تحقیقات علوم پزشکی زاهدان (طیب شرق)*، ۸(۴)، ۲۷۹-۲۸۵.
- محمدی جلالی فراهانی، مجتبی؛ کرمی، حمیدرضا؛ رسولی، ندا؛ رسولی، مجید و فضل‌ی، مهدی. (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر در گرایش دانش‌آموزان دوره متوسطه به سوء مصرف مواد مخدر و راه‌های پیشگیری از آن. *مجله مطالعات مبارزه با مواد مخدر*، ۶(۲۰ و ۲۱)، ۶۳-۷۸.

میرباقری، الهام سادات و خادمیان، طلیعه. (۱۳۹۷). بررسی عوامل موثر بر اعتیاد نوجوانان و جوانان ۱۲ تا ۲۹ سال مناطق حاشیه نشین در سال ۱۳۹۵ (مورد مطالعه شهرستان پاکدشت). *مطالعات امنیت اجتماعی*، ۹(۵۵)، ۱۵۵-۱۸۶.

Toker, B. and Avci, R. (2015). Effect of cognitive-behavioral-theory-based skill training on academic procrastination behaviors of university students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(5),1157-1168.

